

INFORMÁCIÓS FORRADALOM, VAGY „KETTÓS MICIMACKÓ–EFFEKTUS”?

Rózsa György

a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának igazgatója

A probléma megközelítése

Se szeri, se száma azon közleményeknek, amelyek a „publikációrobbanás”, vagy az „információs forradalom” kérdéseit feszegetik. Az egyik legrangosabb információs szakmai társulat, az ASIS (*American Society for Information Science = Amerikai Tájékoztatástudományi Társaság*) 1975 évi bostoni konferenciáját pedig éppenséggel az „*Information revolution*” témakörnek szentelte.* Kérdéses azonban, hogy valóban információs forradalom zajlik-e le, hogy e fogalommal jelölt folyamat a jelenséget ragadja-e meg, vagy pedig a lényegét?

A jelenség: a hagyományos és nem-hagyományos publikációk exponenciális növekedése, túlbujánzása *statistikailag és tapasztalatilag sem vitatható*. Nem így a lényege. Ha ugyan elfogadjuk, hogy van tudományos–technikai forradalom, amelynek része, alkotóeleme az információ, akkor a válasz sem késett magára: *pars pro toto* alapon, a rész alárendeltje az egésznek, *van tehát információs forradalom is*. Akkor pedig e forradalmat forradalmi eszközökkel kell megvívni, új technikával, automatizálással, számítógépesítéssel.

De elképzelhető fenti jelenség más megközelítése is az új technika, az automatizálás vitathatósága nélkül. Így például az, amit információs forradalomként jelölnek, megfogalmazható *információs inflációként* is (a szükséges határokon túli növekedés). A legkülönbébb és többnyire az információs szakma csak egy szűk köre számára érthető matematizálással lefolytatott vizsgálódásokból, – legyen szó az információ használati szokásokról, igényvizsgálatokról, felezési időről, erkölcsi kopásról stb., – nem derül ki, hogy a lényegét illetően *forradalomról, vagy inflációról van-e szó?*

* Jelen közlemény első változatát a szerző az ASIS-konferenciára szánta.

A szerkesztőség a cikk gondolatmenetével számos tekintetben nem ért egyet, de mint lényeges témát érintő, színvonalas munkát közli és várja az olvasók hozzászólásait.

Persze, lehet arra az álláspontra is helyezkedni, hogy nem érdemes filozofálgatni jelenségről és lényegről, hogy forradalmi, vagy inflációs folyamattal kell-e szembenézünk, *reális feladatok* megoldásáról van szó, ezek megoldására kell összpontosítani az erőket, vagyis megpróbálni rendet teremteni az információk áradatában, dzsungeljében. Valójában ez a *pragmatikus megközelítés* uralkodó.

Az a kérdés viszont feltehető, ha nem is volna érdemes filozofálgatni az információ mibenlétéről, vajon a termelés tervszerűtlenségéből adódó környezeti szennyeződés és egyéb károk leküzdésére kitűzött programok és akciók – a környezetvédelem – valamiféle „forradalomnak” tekinthető-e, vagy olyan társadalmi–tudományos felismerésnek, amely a termelés bizonyos anarchikus vonásait hivatott korrigálni? Az információ, a szakirodalmi „termelés” tervszerűtlenségéből adódóan úgyszintén szennyezetté vált. Nemcsak a természet, hanem az *ismeretek környezetvédelme* is napirendre került, különös tekintettel a tudományos munkára. *Mi hát az „információs forradalom” és az „ismeretek környezetvédelme” viszonya?*

A tájékoztatói funkciók kritériumai

Mit mond a legkorszerűbb, vagyis a kibernetikai szemlélet az információról? Ennek, szűkebb értelemben *tudományos információként* (könyvtári, bibliográfiai, dokumentációs tájékoztatás) kettős a jelentéstartalma. Először *tevékenységet* jelent. E tevékenység a másodfokú információ átadásának (transfer) szervezett folyamata. Másodsor, e folyamat *eredményét* (produktumát) jelenti, amely szellemi termékben ölt testet. Kibernetikai felfogásban ez a termék lehet *zaj-zörej* (irreveláns jel), *adat* („data”, tény, releváns jel), egyes esetekben pedig valóságos, a szó szoros értelmében vett *jelentős ismereteket közlő* információ (tényekből leszűrt absztrakció, elméleti általánosítás).

A tudományos tájékoztatás alapvetően a primer publikációkból adódó szekundér információkat, *adatot* („data”) továbbít különböző hagyományos, vagy korszerű technikai feldolgozásban és formában (pl. tele-dokumentáció). Az információ korszerűsége azonban mindig annak *tartalmában* nem pedig formájában jelentkezik. A korszerű, érdemleges információ igyekszik kiszűrni a zajt (irreleváns jel) és nem tűzi ki célul a „*jelentős ismereteket közlő*” információk továbbítását [1] („the communication of instructive knowledge”, vagy „the action of informing with some active and essential quality”), amely a primer közlemények területe.

A szekundér tájékoztatási szolgálatok, még a legmagasabb színvonalú szolgáltatások esetében is, mint amilyenek a „state of the arts reports”, „highlights”, „itogi nauki” szerű szintézisek, tanulmányok, vagy az információelemző központok munkái sem lépik túl a releváns ismeretek összefoglalását egy témáról [2] és nem *önmagukban* közölnek *jelentős ismereteket*, tudósítanak ezekről. Mindkét tevékenység, az új ismeretek *produkálása* egyfelől, az ezekről szóló *tájékoztatás* másfelől, egyaránt tudományos munka, de míg az első a kutatás és a primer közlemények, addig a másik a transzmisszió, a szekundér ismertetések körébe tartozik. Ez utóbbiak kutatása, elméleti általánosítása természetesen az első, a *jelentős ismereteket közlő kategóriában*.

Az ún. információrobbanás töltete

Az előzőekben mondottakból következik, hogy az *információrobbanás* akár részleges megoldása sem a transzmisszió, a szekundér szolgáltatások bármilyen fejlesztése és nemzetközi cseréje által közelíthető meg, hanem *gyökere* a primer publikációk rendezésében keresendő. Ilyen kezdeményezések történtek is. BERNAL professzor már 1948-ban, a *Royal Society* konferenciáján javaslatokat tett a primer közlemények közreadásának szabályozására [3], míg DUBINYIN akadémikus 1962-ben továbbfejlesztette és újabb vonásokkal gazdagította e szabályozásra vonatkozó elképzeléseket [4]. Az *információrobbanás* okozta megrázkódtatás következményeként jött lére a mindaddig ismert legnagyobb szabású

nemzetközi együttműködési vállalkozás az információ területén, az UNISIST, amely minden ígéretessége és elismerésre méltó erőfeszítései ellenére is végső soron a primer szakirodalom anarchikus burjánzásával szembeni, ez idő szerinti, tehetetlenség nemzetközi beismerésének tekinthető [5].

Bízást felállítható az a *hipotézis*, hogy a hagyományos (könyv, folyóirat, kongresszusi előadások) és nem-hagyományos közlemények (reportok és a kutatási jelentések egyéb formái) számának növekedése *távolról sincs arányban* a bennük közölt új ismeretek számával és minőségével. Ez a jelenség nem ismeretlen a kutatók előtt. Ez a magyarázata annak, hogy személyes beszélgetések, vagy szűkebb körű ankétok során elmondják, hogy csak minimális mértékben támaszkodnak szekundér információkra. Néhány általuk kiválasztott folyóiratot kísérnek rendszeresen figyelemmel, érdeklí őket a könyvtermés, amelyből válogatnak, de voltaképpen *közömbösek*, vagy alkalmasszerűen érdeklődnek a szekundér publikációk megannyi formája iránt. Ez utóbbiak fő használói maguk a tudományos tájékoztatási szolgálatok. Ezt azonban ki kell egészíteni azzal, hogy fenti jelenség *differenciáltan* valós tudományterületenként és K + F szintenként. Míg például az irodalomtudósok, vagy történészek kenyerere a retrospektív bibliográfia, ugyanez a fejlesztő mérnöknek még prézlinek sem jó. Ami pedig a referálólapokat illeti, – egyetlen a hasonlat, de nem jár messze az igazságtól – hogy azok körülbelül olyanok mint a sokféle márkájú mosóporok, amelyeknek tartalma, összetétele lényegében azonos, címkéjük, csomagolásuk (és ára) más és más.

Szemléleti változást?

Mindez, a fentiek szerint nagyon is negatívnak tűnik és részben az is. Mi volna hát a modell, *mire is volna szükség a tudományos tájékoztató szolgálatok részéről?*

Nem lehet egyetlen cikknek sem a feladata erre válaszolni, de néhány gondolatot ehhez:

a tudományos tájékoztatásnak nincs általános modellje;

minden tudományos tájékoztatási tevékenység könyvtári gyűjteményeken és szolgáltatásokon alapul, ezért ezeket kell elsősorban fejleszteni;

a szekundér információk fő használói maguk a tudományos tájékoztató szolgálatok;

demisztifikálni kell a tudományos tájékoztatás feltételezett túlzott szerepét a fejlődésben;

[5] Bővebb kifejtést ld. a szerző: A korszerű információ a tudományos kutatásban c. cikkében. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 22. köt. 6. sz. 1975. p. 393–402.

- [1] The Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles. 1973. ed.
- [2] Magyar példák erre az OMKDK Műszaki–Gazdasági Tájékoztatás és az MTA Könyvtár Tudományszervezési Tájékoztató folyóiratai.
- [3] BERNAL, J.: Provisional scheme for central distribution of scientific publication. The Royal Society Scientific Information Conference. London, 1948, The Royal Society, p. 253–258.
- [4] DUBINYIN, N. M.: Vaznie voproszi obmena naucsnoj informacii. Vesztnik Akademii Nauk SzSzsR, 1962, 4. sz. p. 40–43., ism. Tudományszervezési Tájékoztató, 1962. 3–4. sz. p. 77–90.

az olyan közvetlen K + F érdekeltségű szolgáltatásokra kell a hangsúlyt helyezni, mint amilyenek a tájékoztatói szintézisek („state of the arts reports”, „itogi nauki”);

a számítógépes információs rendszereknek országosan és nemzetközileg összekapcsolhatóknak (kompatibilisnek) kell lenniük;

a számítógépes információs rendszerek hatékonyságának alapja és feltétele a szervezeti érettség, ideértve az emberi tényezőket is;

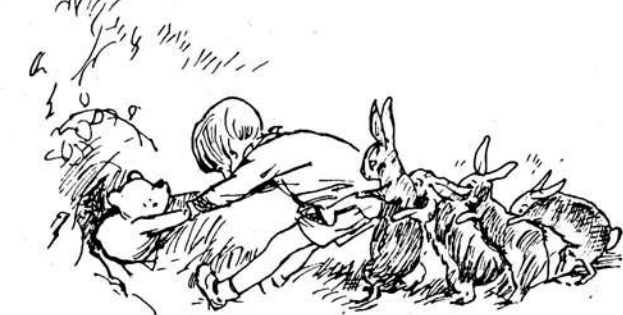
az ún. információs robbanás hatásainak lényegbevágó korlátozása a primer publikációk átgondolt és lépcsőzetes nemzetközi rendezése által közelíthető meg.

A kettős Micimackó-effektusról

E cikk gondolatmenete ha nem is foglalható össze matematikai formulákban, képletesen bár, de kifejezhető MILNE kedves regényének, a *Micimackónak* két jelenetével. E két jelenet felhasználása adja az ún. információs forradalom „micimackósított” jelentéstartalmát, amit a tudományos tájékoztatás „kettős Micimackó-effektusának” nevezek.

Az első Micimackó-effektus a *primer* irodalommal kapcsolatos. Micimackó látogatóba megy Nyuszihoz és teleszi magát tejjel-mézzel. Amikor távozni akar, nem fér ki az ajtón, annyira megdagadt a sok ételtől.

Panaszkodik, hogy míg a bejáratok elég szélesek, a kijáratok mily szűkek. Nincs más mit tenni, mint megvárni, hogy lefogyjon és kiférjen az ajtón. A primer irodalom „lefogyásáig” nem várható radikális változás az információáradat megfékezésében.

A második Micimackó-effektus a *szekunder* irodalommal kapcsolatos. Micimackó Malackával vadászni megy és azt hiszik, hogy egy menyét nyomait követik, pedig csak saját lábnyomaikat követik körbe-körbe. Róbert Gida világosítja fel őket: „Csacsi öreg medvé, hát mit

csináltál? Előbb kétszer egymás után megkerülted a cserjét, aztán Malacka utánad szaladt, aztán megint kétszer megkerültétek, és éppen a negyedik körbe fogtatok bele...”

A szerző kéri a tisztelt olvasót, ha túl tiszteletlennek, vagy netán megalapozatlannak találná a „kettős Micimackó-effektus” megjelölést, tekintse csak példabeszédnek, amely talán elgondolkoztatja, talán elszórakoztatja komoly munkája végzése és a mindinkább zordabbá váló információs elméleti-módszertani közlemények olvasása során.

E. H. Shepard rajzai a mű eredeti kiadásából.

RÓZSA GY.: *Információs forradalom, vagy „kettős Micimackó-effektus”?*

A szerző megkérdőjelezi, hogy valóban létezik-e információs forradalom. Tisztázza, hogy mi a tudományos információ jelentéstartalma. A különböző formában megjelenő szakközlemények számának növekedése távolról sincs arányban a bennük közölt új ismeretek mennyiségével. Véleménye szerint nem információs forradalomról van szó, hanem információs inflációról, vagy „információ szennyeződésről”.

* * *

RÓZSA, Gy.: *The information revolution, or the „double Winnie-the-Pooh effect”?*

Author questions if the information revolution really exists. In order to support his arguments he explains the semantic content of scientific information and points out that the volume of information issued in various forms does not increase proportionally to the volume of new knowledge contained in these publications. In his opinion there is no question of revolution, but rather of inflation in information, or „information pollution”.

РОЖА, Д.: *Информационная революция или „двойной эффект Винни-Пух”*

Автор задается вопросом: существует ли в действительности информационная революция? Для поддержки своих рассуждений он выясняет, что следует подразумевать под научной информацией. Указывается на факт, что увеличение количества информации, появляющихся в разной форме, вовсе не пропорционально количеству новых знаний, содержащихся в них. По мнению автора речь идет не об информационной революции, а об информационной инфляции, или об информационной загрязненности окружения.

* * *

RÓZSA, Gy.: *Informationsrevolution oder ein doppelter „Pu der Bär” –Effekt (Milne)?*

Verfasser stellt die Existenz einer Informationsrevolution zur Frage. Zur Begründung seiner Überlegungen klärt er den Bedeutungsinhalt des Begriffs der wissenschaftlichen Information. Er weist darauf hin, dass das zunehmende Volumen der Publikationen in den verschiedensten Formen mit dem Volumen der darin mitgeteilten neuen Kenntnissen nicht proportional ist. Seines Erachtens stehen wir keiner Informationsrevolution sondern eher einer Informationsinflation oder einer Art von Umweltverschmutzung gegenüber.

